

Άποψη τμήματος του Ανακτορικού Κτηρίου στην Τουρκογειτονιά, από νοτιανατολικά.

ΤΟ ΑΝΑΚΤΟΡΙΚΟ ΚΤΗΡΙΟ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΓΕΙΤΟΝΙΑ

Έχουν περάσει 80 χρόνια από τότε που, για πρώτη φορά, οι αρχαιότητες των Αρχαίων είχαν προκαλέσει το ενδιαφέρον των αρχαιολόγων. Το 1912, πρώτος ο Στέφανος Ξανθουδίδης είχε επισημάνει το ενδιαφέρον της περιοχής. Λίγο αργότερα όμως ο Evans μίλησε για το θερινό ανάκτορο ("Summer Palace") της Κνωσού, που βρισκόταν στις Αρχάνες, δίνοντας έτσι έμφαση στα ερείπια που είχε δει κάτω από τα σύγχρονα σπίτια, στις διηγήσεις που είχε ακούσει από τους κατοίκους, ακόμη στους σφραγιδόλιθους που είχε αγοράσει και στους μεγάλους δόμους που ξεχώριζαν από τις μικρές πέτρες στα τούρκικα καλντερίμια της κωμόπολης.

Οι διάφορες προσπάθειες εντοπισμού του ανακτόρου αργότερα, από τους Σπ. Μαρινάτο και Ν. Πλάτωνα, δεν ευτύχησαν, κυρίως γιατί οι δύο σοφοί ερευνητές έστρεψαν την προσοχή τους είτε στην περιφέρεια της κωμόπολης, στην Ξερή Καρά, ο Πλάτων, είτε σε ψηλότερα σημεία του χωριού, στον Τρούλλο, ο Μαρινάτος, με κριτήριο ίσως ότι τα δύο γνωστότερα ανάκτορα (Κνωσός, Φαιστός) βρίσκονται στην κορυφή χαμηλών λόφων.

Έφη Σακελλαράκη
Αρχαιολόγος

Το 1964 η έρευνα του Γ. Σακελλαράκη μέσα στο χωριό, η καταχώριση σε χάρτη των ορατών ερειπίων και λειψάνων στους δρόμους καθώς και η επιλογή ενός χώρου για την έναρξη των εργασιών, έφεραν το ανέλιπστο αποτέλεσμα της αποκάλυψης μιας από τις εισόδους του ανακτόρου στη θέση Τουρκογειτονιά, και στη συνέχεια της ανασκαφής του.

Ακόμη και το τοπωνύμιο, Τουρκογειτονιά, δείχνει την κεντρικότητα μιας ελληνικής θέσης, αφού φυσικά οι Τούρκοι κατέλαβαν το σημαντικότερο τμήμα του οικισμού και στις Αρχάνες, το οποίο βρίσκεται στη μέση της κωμόπολης, λίγο ψηλότερα από την πεδιάδα, απέναντι στον Γκούχτα, σε θέση με άφθονα νερά. Ο έλεγχος της εξαιρετικά εύφορης περιοχής είναι εύκολος, όχι μόνο για το Ανακτορικό Κτήριο αλλά και για τον οικισμό που το περιβάλλει, τόσο για τις ποικίλες θρησκευτικές, όσο βέβαια και για τις οικονομικές δραστηριότητες. Διάφορα κτήρια και μικρότεροι δορυφορικοί οικισμοί ιδρύονται περιφερειακά, η Βιτοίλα και το Κανράνι δυτικά, το Καρυδάκι και ο Μυριστήης βόρεια, ο Χωματόλακκος ανατολικά και η Ξερή Καρά ντινατολικά, και τέλος το Βαθύπετρο νότια. Και είναι βέβαια εύκολη η πρόσβαση όχι μόνο στη γειτονική Κνωσό αλλά και στη μακρινότερη Μεσάρα.

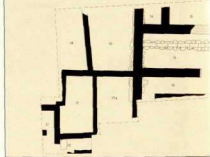
Η ιστορία του χώρου πριν από την ανδрусση του Ανακτορικού Κτηρίου είναι λιγότερο σαφής. Στη θέση Βορνά, δίπλα και ανατολικά της Τουρκογειτονιάς, διαπιστώθηκαν σημαντικά ίχνη της προανακτορικής περιόδου. Έτσι εικάζεται ότι στην περίοδο αυτή υπήρχαν και στις Αρχάνες "νησί-δες" οικιών, που συνενώθηκαν στην επόμενη ΜΜ περίοδο σε ένα κεντρικό κτήριο, όπως παρατήρηθηκε και για τη γειτονική Κνωσό. Η ύπαρξη σημαντικών κοινοτήτων στην προανακτορική περίοδο επιβεβαιώνεται άλλωστε από την οργάνωση και την ακμή του νεκροταφείου στο Φουρνί.

Γύρω στο 1900 π.Χ. χτίζονται στην Κρήτη όλα τα μεγάλα ανάκτορα. Αυτή την περίοδο πρέπει να χτίσθηκε και το συγκρότημα των Αρχανών, που φαίνεται ότι τότε διαμορφώθηκε στη γενική σύλληψή του. Μικρές μόνο αρχι-

τεκτονικές αλλαγές υπήρξαν σε νεότερες φάσεις. Από τομές που έγιναν στο ίδιο κτήριο και σε διάφορα σημεία (χώροι 1, 17, 18) διαπιστώθηκε η ύπαρξη της φάσης των παλαιών ανακτόρων, φάσης η οποία εμφανίζεται πλούσια όχι μόνο στο νεκροταφείο στο Φουρνί αλλά και στον οικισμό (Τρούλλος).

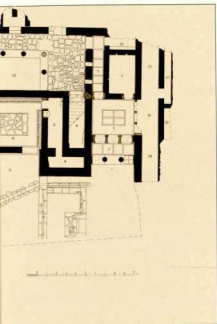
Η συνεχής κατοίκηση του χώρου και τα στίπια της κωμόπολης, που έχουν κτισθεί πάνω στα ερείπια, δυσκολεύουν φυσικά την πρόοδο της ανασκαφής, όσο κι αν ακόμη ο ανυποψίαστος επισκέπτης αποθαυμάζει αυτή τη φυσική συνέχεια, που διατηρείται. Είναι δύσκολο όμως για τον ερευνητή να αντιληφθεί το τεράστιο μέγεθος του κτηρίου από διάφορες ανασκαφές σε πολλά σημεία, όπως θα δούμε, ακόμη και σε δρόμους, που έχουν βέβαια επιχρυσωθεί, ή και από διάφορα κτηριακά λείψανα που βρίσκονται κάτω από σύγχρονα στίπια. Μόνο στο κεντρικό τμήμα, που έχει απαλλοτριωθεί, έχουν ανασκαφεί μέχρι τώρα 28 δωμάτια. Για την ενόπτηση όμως του κτηριακού συγκροτήματος είναι χαρακτηριστικό ότι όλοι οι τοίχοι έχουν τον ίδιο προσανατολισμό, και ότι ο προσανατολισμός αυτός από βορρά σε νότο, με μικρή απόκλιση στην ανατολή, είναι ο τυπικός ανακτορικός προσανατολισμός όλων των μινωικών ανακτόρων.

Το μέγεθος αλλά και η χρήση των διάφορων χώρων που έχουν μέχρι τώρα ανασκαφεί, αulές, προτώα, κλιμακοστάσια, διάδρομοι, ιερά, φυσικά ο θεατρικός χώρος και το αρχείο, προδίδουν τον ανακτορικό χαρακτήρα του κτηρίου. Το ίδιο και η διαρρύθμιση και η τοιχογραφική και άλλη διακόσμηση διάφορων χώρων, που βέβαια δεν συναντώνται σε πολλές επαύλεις, αγροικίες κλπ., ούτε καν μάλιστα τόσο πλούσιες σε όλα τα μινωικά ανάκτορα. Οι πολυτελείς προδιαγραφές, που σε πολλά σημεία υπερέρχονται των μεγάλων ανακτόρων της Κνωσού και της Φαιστού, και βέβαια κατά πολύ των μικρότερων ανακτόρων των Μαλίων και της Ζάκρου, καταφαινόνται και μόνο από τη χρήση ποικίλων αλλά και πολυχρωμών υλικών για διάφορα δάπεδα, παραστάδες, βάσεις κινώνων, κλπ., όπως το λευκό, κόκκινο, τε-

φρό και μαύρο μάρμαρο, ο γυψόλιθος και ο γαλάζιος και κόκκινος χτιστόλιθος. Η άφθονη αλλά και άριστη χρήση του πυρόλιθου, μερικές φορές και σε τεράστια μεγέθη έως και 2 μ., κάποτε και με ενγάρκτα "ατομικά σημεία" (mason's marks), προσδίδει μεγαλοπρέπεια στις ξεστές προσόψεις. Το μεγάλο πάχος των τοίχων αλλά και τα ανασκαφικά στοιχεία βεβαιώνουν ότι το Ανακτορικό Κτήριο ήταν τριώροφο. Και τέλος, σ' όλα αυτά τα στοιχεία πρέπει να προστεθούν και τα πολύτιμα περιεχόμενα του Ανακτορικού Κτηρίου, κάποια από τα οποία δεν συγκρίνονται με το περιεχόμενο άλλων μινωικών ανακτόρων, με την εξαίρεση βέβαια του ανακτορικού της Κνωσού, όπως θα δούμε αμέσως, σε μια προσπάθεια περιήγησης σε μερικούς χώρους του.

Η αυλή του Ανακτορικού Κτηρίου των Αρχανών (1,11), της οποίας έχει ανασκαφεί μικρό μόνο τμήμα, παρουσιάζει συγκεντρωμένα όλα σχεδόν τα είδη των σταθερών βωμικών της μινωικής Κρήτης. Το δεσπόζον στοιχείο στην αυλή είναι η "εξέδρα", μια ορθογώνια κατασκευή από λαξευτούς πυρόλιθους, που προβάλλεται σε μια προεξέχουσα πυργοειδή πτέρυγα του κτηρίου. Στη βόρεια πλευρά της "εξέδρας" έχει ιδρυθεί ένας τεράστιος τραπεζοειδής βωμός και δίπλα του, δυτικά, ένας άλλος βαθμωδός, ακριβώς των τύπων που γνωρίζουμε από διάφορες εικονογραφικές παραστάσεις. Η τέ- ληση κάποιων θυσιών είναι πρό-

φανής και από τον μεγάλο αγωγό που ξεκινάει ακριβώς δίπλα από τον τραπεζοειδή βωμό. Και η ιερότητα του χώρου βεβαιώνεται από μια πωρολιθική βάση διπλού πέλεκου.

Αμέσως βορειοανατολικά, στη μεγάλη κύρια είσοδο με τους δύο κίονες, βρίσκονται τέσσερις πωρολιθικοί, αμφίκυκοι βωμοί, του τύπου που είναι κυριότατα γνωστές από το διάσημο παράλληλό του στην πύλη των Λεόντων των Μυκηνών. Η τοποθέτηση των βωμών των Αρχανών πάνω στο κατώφλι της εισόδου πιθανότατα σχετίζεται με ιεροπραξίες που γίνονταν σε "ιερά πύλης". Ίσως σχετική ακόμη είναι η τοιχογραφική απόδοση μιας γυναίκας με κλαδί, που διακόσμησε τον ανατολικό τοίχο του Προθαλάμου 2, δίπλα στους βωμούς. Η πολυτέλεια αυτής της εισόδου του κτηρίου καταφαίνεται από τη σπατάλη τόσων χώρων (αρ. 2, 3, 4) και από τη διαρρύθμισή τους με πολύθυρα, καθώς και από τη διευθέτησή των δαπέδων με τετράγωνα πλαίσια από κόκκινο κονίαμα.

Ο Προθάλαμος 3, εκτός από τις προσβάσεις σε χώρους ανατολικά και βορειοδυτικά, οδηγούσε σε ένα δωμάτιο προς βορράν (αρ. 4), του οποίου η γωνιακή, μοναδική θύρα είναι έκκεντρη, χαρακτηριστικά προσανατολισμένη με τους αμφίκυκλους βωμούς, που προαναφέρθηκαν. Το Δωμάτιο 4 είναι ίσως ο σημαντικότερος χώρος αυτού του τμήματος. Είναι φανερό ότι το αρχιτεκτόνημα υπακούει σε μian ενι-

Τμήμα τοιχογραφίας με φυτικό θέμα από τον Χώρο 19 του Ανακτορικού Κτηρίου στην Τουρκωγειτονιά.

Αναπαράσταση τμήματος της νότιας πρόσοψης του Ανακτορικού Κτηρίου στην Τουρκωγειτονιά.

αία σύλληψη και επιβεβαιώνει την άποψη του σύγχρονου σχεδιασμού όλων των λεπτομερειών. Είναι χαρακτηριστικό ότι το κεντρικό τετράγωνο του Χώρου 3 βρίσκεται ακριβώς στον άξονα μεταξύ των δύο κίονων του προδόμου και του κεντρικού ανοίγματος του νότιου πολύθυρου και βλέπει προς βορράν τον τοίχο του Δωματίου 4, που πλαισιώνεται από τη θύρα εισόδου του και από το άνοιγμα του Διαδρόμου 5 προς βορράν.

Και το Δωμάτιο 4 ήταν, τουλάχιστον, διώροφο. Ο δεύτερος όροφος, που οι εσοχές στον δυτικό και νότιο τοίχο δείχνουν ότι ήταν κάπως μικρότερος, χωριζόταν σε δύο μέρη, ένα νότιο κι ένα βόρειο. Σωροί πλίνθων που βρέθηκαν στη βορειοδυτική γωνία του ισόγειου δείχνουν ότι ίσως μέρος της ανώδομής αυτού του ορόφου ή κάποιου ανώτερου ήταν κατασκευασμένο από πλίνθους. Στο κέντρο του άνω ορόφου, μεταξύ του βόρειου και του νότιου τμήματος, υπήρχε κίονας, του οποίου η λίθινη βάση βρέθηκε πεσμένη ψηλά στην επίχωση του κάτω ορόφου. Το δάπεδο του πάνω ορόφου ήταν στρωμένο με πλάκες. Κόκκινες ταινίες από κονίαμα, που βρέθηκαν εδώ, υποδηλώνουν ότι οι παρυφές των τοίχων, τουλάχιστον του βόρειου τμήματος, διακοσμήθηκαν όπως στους ισόγειους Χώρους 2-3.

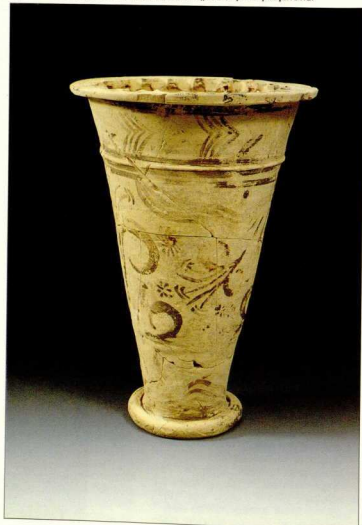
Σπουδαιότατος υπήρξε ο ισόγειος χώρος του Δωματίου 4, κυρίως γιατί βρέθηκε άθικτος μετά την καταστροφή του ανακτόρου. Οι ισχυροί τοίχοι του ήταν σκεπασμένοι από λεπτά κονιάματα, πιθανότατα τοιχογραφημένα. Το κατώτερο τμήμα του δυτικού τοίχου είχε υποστεί έντονη καταστροφή. Το κονίαμα είχε εδώ αποκοπεί σε ευθεία γραμμή από ένα σημείο και κάτω, όπου προφανώς τελείωνε η διακόσμηση.

Με κονίαμα πρέπει να ήταν στρωμένο και το δάπεδο του χώρου, τουλάχιστον στο κεντρικό τμήμα. Ο δυτικός του τοίχος είχε ένα χαμηλό θρανίο από πέτρες, ντυμένο με γυψόλιθο, που θα χρησιμοποιε για τοποθέτηση αντικειμένων. Ο βόρειος τοίχος είχε μία ψηλότερη κατασκευή από κούσκουρα στη βορειοδυτι-

Λίθινοι λύχνοι από τον Χώρο 25 του Ανακτορικού Κτηρίου στην Τουρκογειτονιά.

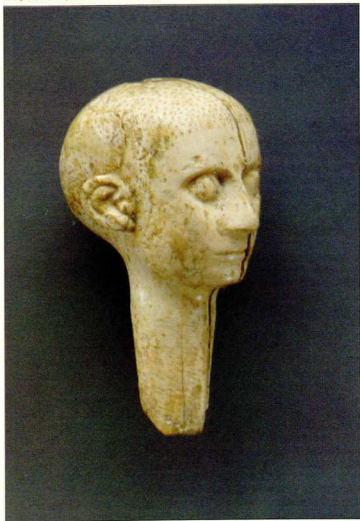
Αγγείο από τον Χώρο 25 του Ανακτορικού Κτηρίου στην Τουρκογειτονιά.

Κέρας καθιέρωσης και τριποδικά βωμοί από κόνιαμα, από την Αίθουσα 10 του Ανακτορικού Κτηρίου στην Τουρκογειτονιά.

Ελεφάντινο κεφάλι νέου από τον Χώρο 17 του Ανακτορικού Κτηρίου στην Τουρκογειτονιά.

κή γωνία, ενώ στη βορειοανατολική υπήρχε βαθμιδωτό βάθρο, τοποθετημένο ακριβώς στον άξονα της θύρας του δωματίου και των αμφικολων βωμών. Το βάθρο ήταν κατασκευασμένο από κουσκουρόπτερα, πλίνθους και ξύλο, και επιχρισμένο με λεπτό κόνιαμα σε αλληπαλλήλες στρώσεις, χρωματισμένο ή και ζωγραφισμένο. Στο σημείο αυτό, όπως και στη βορειοδυτική γωνία, ήταν έντονα τα λείψανα ισχυρής πυρκαγιάς, προφανώς λόγω της πτώσης όχι μόνο των δοκών που στηρίζαν το δάπεδο του πάνω ορόφου και της ξυλοδεσιάς των τοίχων, αλλά πιθανώς και κάποιου άλλου φορητού στοιχείου.

Το κεντρικό τμήμα του ισογείου του Δωματίου 4, που δεν ήταν ορατό από τη θύρα, βρέθηκε σε μεγάλο βαθμό καμένο, γεγονός που ίσως δηλώνει ότι κάποιο ξύλινο αντικείμενο ή κατασκευή, αντίστοιχα ίσως του κίονα του άνω ορόφου, βρισκόταν στο σημείο αυτό. Δεξιά και αριστερά της κατασκευής βρέθηκαν στη θέση τους δύο μεγάλοι, κατάκοσμοι, τελετουργικοί κάδοι, από τους οποίους ο ένας κοσμήθηκε με σπείρες και ο άλλος με περίτεχνα φοινικοειδή και άλλα φυτικά κοσμήματα. Κοντά στο δεύτερο αγγείο βρέθηκε και το πώμα του, διακοσμημένο με συστάδες από κρόκους. Στο χώρο βρέθηκε πλήθος άλλων μικρότερων αγγείων καθώς και άλλων αντικειμένων από πολυτιμότερες ύλες (αντικείμενα από ελεφάντινο, ένα σημαντικό μεγάλο κομμάτι από κόκκινον ίαση, κ.ά.). Το Δωμάτιο 4 είναι, λοιπόν, εξαιρετικά σημαντικό όχι μόνο για την κατασκευή και τη διατήρησή αλλά και για τη σκευή του.

Σημαντικά ήταν επίσης τα ευρήματα του γειτονικού Χώρου 25, που έχει εν μέρει ανασκαφεί, στον οποίο βρέθηκαν δύο περίτεχνοι λύχνοι από πορφυρίτη και ένα ψηλό πήλινο ποτήρι με διακόσμηση κρίνων.

Ο Χώρος 25 έχει πρόσβαση από τον Διαδρόμο 5. Ο ίδιος όμως διάδρομος οδηγεί προς δυμάς στον Χώρο 7, έναν περιστύλο φωταγωγό σε σχήμα Γ. Το δάπεδο του φωταγωγού ήταν στρωμένο με κόνιαμα, και της στοάς, που περιβαλλόταν από κίονες

Πηλινό ομοίωμα σπιτιού από τη θέση Τζαμί.

πάνω σε γυψολιθικές βάσεις, από κόκκινο και πράσινο σχιστόλιθο. Το πλήθος των υφαντικών βαρών που βρέθηκαν πεσμένα εδώ μας πληροφορεί για τις δραστηριότητες των ενοίκων του ορόφου. Η κύρια πρόσβαση του φωταγωγού φαίνεται πως ήταν από τον βορρά, όπου ανοίγεται μεγάλη θύρα. Από τη Στοά 7α ένα πλατύ κλιμακοστάσιο (αρ. 6) οδηγούσε προς νότον με πλατύσκαλο (αρ. 8), στρέφοντας μετά προς βορράν (αρ. 9), στον ορόφο.

Αμέσως προς δυσμάς η μεγάλη Αίθουσα 10 έχει πρόσβαση με μεγάλη θύρα από την Αυλή 11. Η αίθουσα αυτή, που είναι από τις πιο επίσημες, φωτίζεται και από διπλό παράθυρο στο νότο. Η διαρρύθμισή της είναι εξαιρετικά πολυτελής, με θρανία επενδεδυμένα με γυψόλιθο στους τρεις τοίχους και διακοσμητικό τετράγωνο δαπέδο στη μέση με μαρμαρίνες πλάκες, που περιβάλλονταν από ταινίες χρωματιστού κονιάματος. Ένα μεγάλο, περίτεχνο λίθινο αγγείο κι ένας θαλάσσιος τρίτωνας βεβαιώνουν τη χρήση

της αίθουσας για κάποιες λειτουργίες. Σημαντικός ήταν όμως και ο χώρος του ορόφου, ένα ιερό, στη σκευή του οποίου ανήκαν μια τεράστια μονολιθική τράπεζα, 1,65 x 0,55, καθώς και τριάντα περίπου τράπεζες προσφορών και κέρατα καθιέρωσης από κονίαμα.

Και όλοι όμως οι υπόλοιποι χώροι του κτηρίου έδωσαν ποικίλα ενδιαφέροντα στοιχεία. Στο χώρο 13, που έχει και πάλι εν μέρει μόνο ανασκαφεί, βρέθηκαν πλήθος αγγείων, από τα οποία ιδιαίτερα αναφέρονται πολλοί μεγάλοι αμφορείς. Σημαντικός ήταν και πάλι εδώ ο ορόφος, από όπου έπεσαν μεγάλες μαρμαρίνες καλοδουλεμένες πλάκες κόκκινου, πράσινου, γαλάζιου και λευκού χρώματος. Στους Χώρους 18 και 19, δυτικότερα, βρέθηκαν πολλά κομμάτια τοιχογραφιών αλλά και ανάγλυφων κονιαμάτων. Και τέλος, στον χώρο 17, που πιθανότατα υπήρξε και πάλι ένα ιερό, ήλθαν στο φως μια βάση διπλού πέλεκου και μια λεκάνη από πωρόλιθο, μια περίτεχνη λι-

θινή τράπεζα προσφορών, σφραγίδες κλπ., κυρίως όμως τμήματα από ένα χρυσελεφάντινο σύμπλεγμα πέντε τουλάχιστον ανθρωπινών μορφών, από τις οποίες διατηρήθηκαν τα κεφάλια και τα άκρα, γιατί το σώμα θα είχε ασφαλώς κατασκευασθεί από ξύλο. Μαζί με τα τελευταία αντικείμενα βρέθηκαν ακόμη ένα ελεφάντινο ψάρι και σημαντικός αριθμός αγγείων θαλάσσιου ρυθμού της ΥΜ Ιβ περιόδου.

Εκτός όμως από το κεντρικό τμήμα που έχει ανασκαφεί στην Τουρκογειτονιά, σημαντικά είναι και τα στοιχεία που προήλθαν και από άλλες, παλαιότερες έρευνες. Σε μικρή απόσταση βόρεια από τους Χώρους 18 και 19, κάτω από ένα από τα σημερινά σπίτια, είχε διερευνηθεί ήδη από τον Evans μεγάλη, εξαιρετικά καλοχτισμένη δεξαμενή, παρόμοια αυτής που βρέθηκε αργότερα στο ανάκτορο της Ζάκρου. Μεταγενέστερες έρευνες στο σημερινό δρόμο αποκάλυψαν έναν χτιστό πάλι αγωγό, που διοχέτευε το νερό της δεξαμενής προς βορειοδυμάς,

Πίθος από τη θέση Κομπέρι Αρμι.

μαζί και με άλλα ενδιαφέροντα ευρήματα.

Πάλι στα θεμέλια ενός σημερινού σπιτιού της κωμόπολης, στη θέση Τζαμί, σε μικρή απόσταση νοτιοδυτικά της Τουρκογειτονιάς, ήλθαν στο φως άλλα ενδιαφέροντα στοιχεία, όχι μόνο κτηριακά λείψανα, αλλά ακόμη πινακίδες Γραμμικής Α Γραφής, τμήμα δηλαδή ενός αρχείου και το σημαντικό πλήνιο ομοίωμα ενός σπιτιού, ο περίφημος οικίσκος των Αρχανών, που δείχνει καθαρά πως ήταν τα σπίτια που περιέβαλλαν το Ανακτορικό Κτήριο. Τέλος, νοτιοανατολικά της Τουρκογειτονιάς, νότια της εκκλησίας του Αγ. Νικολάου, πάλι σε εκθαμβές θεμελίον, ήλθε στο φως τμήμα πλακόστρωτου "θεατρικού χώρου", με τα τυπικά υπερυψωμένα πεζοδρόμια, εξέδρα, βαθμιδωτό βωμό και κέρα καθιέρωσης, από πωρόλιθο και πάλι, με ενδιαφέροντα κινητά ευρήματα, όπως τμήματα ελεφάντινων ειδωλίων.

Τα τμήματα του Ανακτορικού Κτηρίου που περιγράφηκαν ανήκουν στα νεοανακτορικά χρόνια, στην

ΜΜ ΙΙΙβ-ΥΜ Ια περίοδο. Θα πρέπει να σημειωθεί όμως ότι σε τομές και σε διάφορα σημεία ήλθαν στο φως σημαντικά λείψανα παλαιότερων περιόδων. Σε μια τελευταία ανασκαφή οικοπέδου βόρεια της εκκλησίας του Αγ. Νικολάου βρέθηκε σημαντική ποσότητα προανακτορικής κεραμικής άριστης ποιότητας, που φυσικά σχετίζεται με τις ταφές αυτών των χρόνων στο Φουρνί. Σε διάφορα πάλι σημεία στην Τουρκογειτονιά ήλθαν στο φως στρώματα παλαιοανακτορικών χρόνων.

Πάνω από το Ανακτορικό Κτήριο, και μάλιστα πάνω από τους Χώρους 15-17, αποκαλύφθηκαν σημαντικά λείψανα μετανεκτορικών μυκηναϊκών χρόνων. Όπως φαίνεται άλλωστε από τις σημαντικές ταφές αυτών των χρόνων στο Φουρνί, οι Αρχάνες εξακολουθούν και σ' αυτή την περίοδο να είναι ένα σπουδαίο κέντρο. Και όπως έδειξε η ανασκαφή στην Τουρκογειτονιά, αλλά και πολλές άλλες έρευνες, η ζωή συνεχίστηκε στον ίδιο χώρο στα υπομινωικά, γεωμετρικά, αρ-

χαϊκά, κλασικά, ελληνοιστικά και ρωμαϊκά χρόνια, και βέβαια και στα χριστιανικά χρόνια, μέχρι σήμερα. Είναι ίσως χαρακτηριστικό ότι το μόνο αραβικό νόμισμα που βρέθηκε σε ανασκαφή στην Κρήτη ήλθε στο φως στην Τουρκογειτονιά.

Με την αποκάλυψη όμως του Ανακτορικού Κτηρίου, η ανασκαφή του οποίου συνεχίζεται, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η σημαντικότερη περίοδος των Αρχανών είναι οι νεοανακτορικοί χρόνοι. Το μέγεθος, η πολυτέλεια της κατασκευής και τα πολύτιμα ευρήματα του Ανακτορικού Κτηρίου, που περιγράφηκαν αδρά, καθώς και πολλά άλλα στοιχεία του, που υποδηλώνουν πλήθος εργαστηριακών, και όχι μόνο αγροτικών, δραστηριοτήτων, και ακόμη επαφές με άλλες περιοχές της Κρήτης, αλλά και με τον εξωτερικό κόσμο, και τέλος μια σημαντική θρησκευτική δραστηριότητα, που συσχετίζεται άμεσα με το βουνό που σιάζει τις Αρχάνες, τον Γιούχτα, είναι χαρακτηριστικά δείγματα της αυτοδυναμίας σ' αυτή της ακμής των Αρχανών σ' αυτή την περίοδο.

The Palatial Building at Tourkoyitonia

E. Sakellarakis

One of the most important excavations of the last decades in Crete is that at Tourkoyitonia, Archanes, where a long ago searched for palace was located by J. Sakellarakis. Twenty-eight rooms of the Palatial Building have been excavated so far in the central section alone. Therefore, it is very probable, as the orientation of other building remnants, the archives and the "theatrical" area - excavated in other parts of the archaeological site - indicates, that the palace under discovery is going to be an entire, huge building complex. The luxury of construction and the valuable finds from the Palatial Building as well as many other co-ordinate data (an intense and high artistic workshop production, besides the agricultural one; the contacts with other regions in Crete and overseas; and a considerable religious activity directly related with Youchta Mount, which dominates Archanes) are undeniable proofs of the power, self-reliance and prosperity of Archanes during the Neopalatial period.